

Ritüelden Reddiyeye Üniversite Gençliğinin Ölümle Yüzleşme Biçimleri: Karabük ve Siirt Üniversiteleri Örneği

In the Ways University Youth Confront Death from Ritual to Denial: Karabük and Siirt Universities Case Study

Adem SAĞIR ^a Murat Kaan TEZCAN ^b Mehmet TAYANÇ ^c Rumeysa KÜSKÜ ^d Volkan ERTİT ^e

Geliş: 13.06.2026 | Kabul: 27.09.2026

Öz: Bu çalışma, Türkiye'de üniversite öğrencilerinin ölüme ilişkin tutumlarını sekülerleşme bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Karabük ve Siirt devlet üniversitelerinden amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen 1242 katılımcıyla sınırlandırılmıştır. Çevrimiçi anket aracılığıyla yürütülen nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve şu bulgulara ulaşılmıştır: Öğrencilerin ölüm karşısında hibrit bir bilinç geliştirdiği görülmüştür. Katılımcıların bir bölümü ölümü biyolojik bir son olarak tanımlarken, diğerleri onu ruhsal bir geçiş ya da yeniden doğuş olarak algılamıştır. Aynı bireyde seküler ve dîni yorumların eş zamanlı var olması, klasik sekülerleşme teorilerinin öngördüğü mutlak dîni gerilemenin yaşanmadığını, dinin anlam çoğalması biçiminde yeniden üretildiğini göstermiştir. Cenaze ritüelleri, mezar ziyaretleri ve dijital anma pratikleri, ölümle yüzleşme biçimlerinin kültürel alışkanlıklar ve toplumsal aidiyetle iç içe geçtiğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, sekülerleşme, gençler arasında bir inançsızlaşma değil, ölümün anlamını yeniden kuran çok boyutlu bir kültürel müzakere süreci olarak tezahür etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Ölüm Sosyolojisi, Sekülerleşme, Hibrit Kimlik, Üniversite Gençliği.

Abstract: This study examines the attitudes of university students in Turkey toward death in the context of secularization. A quantitative approach was used, employing an online survey administered to a purposive sample of 1,242 students from Karabük and Siirt state universities. The survey included Likert-scale questions assessing attitudes toward the meaning of death, beliefs about the afterlife, and the importance of funeral rituals, as well as multiple-choice and open-ended items exploring personal experiences with bereavement and digital mourning practices. The study yielded the following findings: Students have developed a hybrid consciousness in the face of death. While some participants defined death as a biological end, others perceived it as a spiritual transition or rebirth. The coexistence of secular and religious interpretations within the same individual demonstrates that the absolute religious decline predicted by classical secularization theories has not occurred; instead, religion is being reproduced through a proliferation of meaning. Funeral rituals, cemetery visits, and digital mourning practices reveal that the ways of confronting death are deeply intertwined with cultural habits and social belonging. In conclusion, secularization has manifested among the youth not as a loss of faith but as a multidimensional process of cultural negotiation that reconstructs the meaning of death.

Keywords: Sociology, Sociology of Death, Secularization, Hybrid Identity, University Youth.

^a ✉ Sorumlu Yazar: Prof. Dr., Karabük Üniversitesi

Türkiye | ademsagir@karabuk.edu.tr

Citation: Sağır, A., Tezcan, M. K., Tayanç, M., Küskü, R. ve Ertit, V. (2026). Ritüelden reddiyeye üniversite gençliğinin ölümle yüzleşme biçimleri: Karabük ve Siirt üniversiteleri örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 12 (48), 457-488.

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. *This article was checked by İntihal.net.* Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. *This article is under the Creative Commons license.*

Giriş

Ölüm, insanlık tarihinin en kadim ve evrensel deneyimlerinden biridir. Onun tarihsel sürekliliği, her toplumda farklı biçimlerde anlamlandırılmasına neden olurken, ritüeller, inanç sistemleri ve kültürel temsiller aracılığıyla toplumsal pratiklere de yansımıştır. Bu bağlamda ölüm, biyolojik ve tıbbi anlamının çok ötesine geçerek toplumsal ilişkilerin, kimliklerin ve değerlerin yeniden tanımlandığı bir eşik olarak, bireyin dünyaya ve topluma bakışını, aidiyetlerini ve yaşamın anlamına dair düşüncelerini açığa çıkaran bir sosyal ayna işlevi görür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, ölümün bütün kültürel üretimlerin merkezinde yer aldığı düşüncesini de ileri sürmek mümkündür (Bauman, 2000: 20).

Tarihsel olarak, ölümle baş etme biçimleri toplumsal değişim süreçlerinin de bir yansıması olmuştur. Avrupa'yı 14. Yüzyılda derinden etkileyen Kara Ölüm (veba), insanların gündelik yaşamlarını dönüştürürken ölümün hem bireysel hem de kolektif düzeyde nasıl korku, belirsizlik ve çaresizlik ürettiğini görünür kılan önemli bir eşikti. Jones'un aktardığı tanıklıkta "sokaklar boş ve her yer melankoliyle kaplı, herkes ölümlerden bahsediyor" ifadesi, ölümün kamusal hayata egemen oluşunu çarpıcı biçimde yansıtmaktadır (Jones, 2004: 45). Bu deneyim, ölümün yalnızca biyolojik bir olay değil, aynı zamanda toplumsal bir deneyim olduğunu gösterirken, ölümün tıbbileştirilmesine de evrilen yol izlediğini kurmuştur. Ölümle kurulan bireysel ve kamusal ilişkiler, ölümün tıbbileştirilmesiyle birlikte kurumsal ve örgütsel mekanizmalar içinde tartışılmaya başlanmıştır. Foucault'un biyopolitikası (Foucault, 2015: 263), bu dönemde hem ölümün rasyonel yönetilmesini hem de tıbbileştirilmiş ölüm kavramı üzerinden tartışmaların çerçevesini belirlemiştir. Illich, Elias ve Ariès farklı dönemlerde ölümle kurulan ilişki biçimlerinin dönüşümünü betimlerken (Ariès, 1991: 3; Elias, 2000: 211; Illich, 2011: 116) Malinowski, ölümün toplumsal düzeni sarsan bir olay olarak algılansa da bu sarsıntıyı yas, anma ve tören gibi sembolik pratiklerin onardığını ortaya koymaktadır (Malinowski, 1990: 41). Kellehear, ölümün toplumsal bellekte "metafizik bir yolculuk" olarak düşünülebileceğini (Kellehear, 2012: 129), Van Gennep ise ölümü bir geçiş ritüeli ve eşik (limen) olarak kavramsallaştırır (Gennep, 1960: 13). Bir geçiş eşiği olarak ölüm anında, bireyin bir statüden diğerine geçişi, toplum tarafından ritüeller aracılığıyla düzenlenmekte ve toplumsal bütünlük yeniden tesis edilmektedir.

Modernlik boyunca ölüm, bilimin, aklın ve düzenin sınırlarını belirleyen ve bu sınırlar içinde tanımlanan bir olay olarak görülmüştür. Ölümün tabu hâline gelmesi ve gündelik hayattan çekilmesi, modernitenin ölümle kurduğu ilişkinin temel felsefesini oluşturmuştur. Ancak geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren ölümle kurulan bu ilişkinin tersine döndüğü ve ölümün yapısal çerçevesinin “yapıbozumuna” uğradığı görülmüştür (Megill, 1998: 391). Postmodern çağ, insanın ölümle kurduğu geleneksel ve modern bağları kopartarak anlam dünyasını parçalamıştır. Böylece ölümün tekil, bütüncül ve evrensel açıklamalarla kavranamayacağı açığa çıkmıştır (Sağır, 2014: 163). Artık ölüm, klasik anlamıyla “biyolojik bir son” ya da ebediyete yolculuğu temsil eden “kutsal bir eşik” değil; çoklu anlamların, duyguların, temsillerin ve farklı direniş biçimlerinin temsiliyetini taşımaktadır. Bu temsiliyet, modernin ölümü öteleme fikrinden uzaklaşan insana kendini boşluğa bırakmayı telkin etmektedir. Boşlukta olma hali, bir araftalıktır ve her zamanki belirsizlik düşüncesinden farklı bir anlam taşımaktadır. Postmodern çağın insanı için bu araftalık, ne tam anlamıyla yaşamın ne de ölümün alanına ait olmayı tanımlamaktadır. Günümüzde kentleşme, dijitalleşme ve bireyselleşme süreçleri ölümün temsil ve yaşanma biçimlerinde de önemli dönüşümler yaratmıştır. Covid-19 pandemisiyle yaşanan eşikte, kamusal ölümle kurulan ilişkide kamusal performansların yanı sıra bireysel performansların da ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Pandemi sonrası ölüm, bireylerin gündelik yaşamında görünmeyen kalıcı bir iz bırakmış ve bireyler için her zamandakinden daha fazla gündemde olan bir kavrama dönüşmüştür.

Bu çalışma sekülerleşme süreçlerinin ölümle kurulan ilişkiyi nasıl dönüştürdüğünü üniversite gençliği üzerinden tartışmayı hedeflemiştir. Modern ve postmodern toplumlarda sekülerleşme, ölümün anlamlandırılmasında dini referansların tekil belirleyici olma gücünü zayıflatırken, bireysel yorumlara, parçalı anlamlandırmalara ve kişisel ritüellere alan açmıştır. Gençler için ölüm, artık yalnızca kutsal metinler ve geleneksel dini pratikler aracılığıyla açıklanan bir son ya da geçiş değil, belirsizlik, sessizlik, duygusal içe dönüş ve kimi zaman da ifade edilemeyen bir boşluk deneyimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, sekülerleşme ölümü ortadan kaldırmamakta, aksine onu kamusal ve kolektif çerçevelerden kısmen kopararak bireysel anlam müzakerelerine taşımaktadır. Üniversite gençliği, bir yandan dini söylemlerle temasını sürdürürken, diğer yandan seküler yaşam pratikleri, dijital kültür ve bireyselleşmiş yas biçimleri

aracılığıyla ölümle melezleşmiş bir ilişki kurmaktadır. Bu melezlik, ölümün hem kutsal hem de dünyevi, hem konuşulan hem de uzak durulan bir olgu olarak gençlerin anlam dünyasında yeniden konumlandığını göstermektedir.

Araştırma çerçevesinde ölümle kurulan ilişkisel bağlama baktığımızda, insan için ölümle yüzleşme dönemlerinde kritik bir evreye odaklanılmıştır. Gençlik dönemi, ölümle yüzleşme biçimlerinin yeniden kurulduğu, anlam arayışlarının yoğunlaştığı bir geçiş evresidir. Üniversite yılları, çocukluktan yetişkinliğe, aileden özerkliğe geçişin yaşandığı bu eşikte, ölümle kurulan ilişkinin duygusal, bilişsel ve kültürel düzeylerde dönüştüğü bir dönemi temsil etmektedir. Gençler, bir yandan geleneksel yas ve anma biçimlerine aşina olurken, diğer yandan dijital anma sayfaları, sosyal medya, bireysel ritüeller ve sessiz iç sorgulamalar aracılığıyla ölümle kendi dillerinde ilişki kurmaktadır. Bu ilişkilerde ise gençlerin hem kamusal hem de bireysel performansları görünür hâle gelmektedir. Bu görünürlüklerin ölümle nasıl bir ilişkisellik inşa edildiği meselesi ise çalışmanın ortaya çıkış fikrini oluşturmuştur.

Araştırma, Türkiye’de üniversite öğrencilerinin ölümle yüzleşme biçimlerini, tutumlarını ve ritüel pratiklerini ölüm sosyolojisi bağlamında incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, Karabük ve Siirt illerindeki iki devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerden elde edilen veriler üzerinden genç bireylerin ölüm olgusuna ilişkin anlam üretme süreçleri değerlendirilmiştir. Bu iki şehir, kültürel yapıları ve toplumsal deneyimleri bakımından farklı sosyolojik bağlamlar sunmaktadır. Siirt’te geleneksel ve dini değerlerin görünürlüğünün, Karabük’te ise sanayileşme ve göç dinamiklerinin oluşturduğu modern toplumsal dokunun ön plana çıktığı varsayılmıştır. Nitekim bu karşılaştırmalı zemin, gençlerin ölümle karşılaşma biçimlerini ve bu biçimlerin ritüel/kültürel ifadelerini anlamak için önemli bir imkân sunmuştur. Bu bağlamdan hareketle çalışmada, üniversite gençliğinin ölüm karşısındaki düşünsel (bilişsel), duygusal ve ritüel tutumları görünür kılmak, ölümün genç zihinlerde nasıl anlamlandırıldığını, hangi sembolik ve toplumsal pratiklerle ifade bulduğunu ve bireysel yaşantılarla kültürel belleğin nasıl kesiştiğini ortaya koymak hedeflenmiştir. Araştırmanın çizdiği çerçeve, ölümle yüzleşme biçimlerinin yalnızca inanç temelli açıklamalarla sınırlı tutulmadan, modern yaşamın anlam krizlerini, kültürel sürekliliklerini, duygusal tepkilerini ve melez ritüelleri iç içe değerlendirilmiştir.

Çalışmanın varsayımı, ölümün güncel toplumda görünürlüğü azalsa da duygusal ve sembolik gücünü koruduğu yönündeki kaygıdır. Bu nedenle araştırma özellikle şu sorulara yanıt aramaktadır.

- Genç bireyler ölüm olgusunu nasıl anlamlandırmaktadır? Ölüm, onların dünyasında son, geçiş ya da yeniden bağ kurma olarak mı görülmektedir?
- Üniversite gençliğinin ölüm karşısındaki duygusal ve düşünsel tutumları, hangi toplumsal ve kültürel dinamiklerden etkilenmektedir?
- Cenaze törenleri, mezar ziyaretleri ve anma pratikleri gibi ritüeller, gençlerin ölümle kurduğu ilişkiyi nasıl biçimlendirmektedir?
- Farklı toplumsal bağlamlarda (Siirt ve Karabük) yaşayan gençler arasında ölümle yüzleşme biçimleri, anlam dünyaları ve sembolik ifadeler nasıl farklılaşmaktadır?
- Ölümle karşılaşma biçimleri, bireysel kimlik, toplumsal aidiyet ve kuşaklararası kültürel aktarımın nasıl bir bileşkesine işaret etmektedir?

Bu sorular çerçevesinde yapılan çalışma, ölümü artık biyolojik bir son olarak tanımlamanın geçerli olmadığını; ölümün toplumsal bir üretim alanı, anlam müzakeresi ve kültürel hafıza biçimi olduğunu ortaya koymuştur. Üniversite gençliğinin ölümle karşılaşma biçimlerini anlamamanın, yalnızca “ölüme dair düşüncelerini” değil, aynı zamanda yaşama dair tutumlarını, gelecek algılarını ve varoluşsal yönelimlerini de açığa çıkaracağı öngörülmüştür. Bu durum, kadim bir düşünsel gelenek olarak ölümün yaşamın sınırında değil, tam merkezinde yer alan bir olgu olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bu gerçeklik, onu nasıl düşündüğümüzün, hissettiğimizizin ve ritüelleştirdiğimizizin aslında nasıl yaşadığımızın da göstergesidir.

Teorik ve Kuramsal Çerçeve

Modern toplumlarda ölüm, yalnızca biyolojik bir son değil; anlam, kimlik ve inanç biçimlerinin kesiştiği temel bir sınır deneyimlerinden biridir. Bu deneyim, Van Gennep’in geçiş ritüelleri çerçevesinde, bireyin toplumsal statüsünün ayrılma, eşik ve yeniden katılım evreleriyle yeniden tanımlandığı bir dönüşüm süreci olarak okunabilir (Gennep, 1960: 81). Bu nedenle sekülerleşme tartışmaları, ölüm sosyolojisinin merkezinde yer alır. Zira sekülerleşme, yalnızca dinin kamusal alandaki etkisinin azalması değil; ölümün nasıl yaşandığı, konuşulduğu

ve anlamlandırıldığı biçimlerin de dönüşümüdür (Ertit, 2020: 78). Modern insan, ölümle artık yalnızca kutsalın dilinde değil, tıbbın, medyanın, bireysel psikolojinin ve kültürel belleğin dillerinde karşılaşmaktadır (Sağır, 2014: 69).

Peter L. Berger, *The Sacred Canopy*'de sekülerleşmeyi "dini hegemonyanın zayıflaması" olarak tanımlarken, aslında ölümün kamusal görünürlüğünü de işaret etmektedir (Berger, 1966: 125). Orta Çağ'da sokakta, evde, topluca yaşanan ölüm, modern çağda steril mekânlara çekilmiş; ölen birey, toplumsal hayatın merkezinden uzaklaşmıştır. Berger'in daha sonra *A Rumor of Angels*'ta belirttiği "aşkınlık işaretlerinin" tamamen kaybolmadığı yönündeki tespiti, modern bireyin ölüm karşısında hâlâ bir anlam arayışında olduğunu göstermektedir (Berger, 1970: 67). Bu arayış, genç kuşaklarda daha belirgindir; çünkü gençler, hem bilimsel-rasyonel bir dünyanın üyeleri hem de kayıplar karşısında duygusal ve varoluşsal açıklamalara ihtiyaç duyan bireylerdir. Ölüm, onlar için hem düşünsel bir soru hem de duygusal bir meydan okumayı temsil etmektedir.

Max Weber'in "büyünün bozulması" (*Entzauberung*) kavramı, Berger'in bahsettiği bağlamda seküler-modern toplumdaki ölümün konumunu anlamak açısından belirleyici bir çerçeve sunmaktadır. Weber'e göre modern dünya, kutsalın büyüünden arınmış; ölüm, metafizik bir geçiş olmaktan çıkıp yönetilen bir olay haline gelmiştir (Weber, 1978: 1162). Bu bağlamda ölüm artık kaderin değil, tıbbın, bilimin ve kurumların konusu haline gelmiştir. Ancak bu rasyonelleşme süreci, genç bireylerde anlam boşluğu yaratmakta, ölüm, konuşulmayan ama sürekli hissedilen bir yitiklik/kayıp meselesine dönüşmektedir. Üniversite öğrencileri arasında sıkça görülen "ölümün görünmezliği" olgusu, Weber'in bürokratikleşme analizinin güncel bir uzantısı olarak, ölüm duygusal değil idari bir meseleye indirgenmiştir. Kurumsal düzeyde, cenaze törenleri ve defin işlemleri profesyonelleşmiştir. Toplumsal düzeyde ölüm konuşulmaz hâle gelmiştir. Bireysel düzeyde ise ölüm bastırılan ama içsel olarak sorgulanan bir deneyimdir. Genç bireyler bu üç düzlemin kesişiminde yer almaktadır. Gençler, ailelerinden gelen geleneksel ölüm ritüellerini tanırken, modern dünyanın hızında bu ritüellerin anlamına yabancılaşmakta ya da yeni melez ritüeller üretmektedirler.

Charles Taylor, *A Secular Age*'de sekülerliği inanç kaybı olarak değil, "inancın koşullarının dönüşümü" olarak yorumlamaktadır (Taylor, 2014: 5). Bu

yaklaşım, ölümün de inançsızlaşmadığını, yalnızca farklı bağlamlarda yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir. Taylor'un "çapraz baskı" (cross-pressure) kavramı, gençlerin ölüm karşısındaki melez bilinç durumunu açıklayıcı bir çıkış noktası olarak düşünülebilir (Taylor, 2014: 697). Bu bağlama göre gençler, bir yandan ölümün biyolojik sonluluk yönünü kabullenirken, diğer yandan spiritüel bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır. Böylece ortaya çıkan alanda gençler, aynı anda bir cenazeye katılıp dua ederken, diğer taraftan dijital taziye mesajı yazıp sosyal medyada dolaşıma sokabilmektedir. Gençler, sadece özel ya da anma günlerinde değil, akıllarına geldiğinde her an mezarlıklara gidebilme özgürlüğüne sahipken, sosyal medyada "anı sayfaları" oluşturup dijital kalıntılar da bırakabilmektedir. Bu çerçevede düşünüldüğünde, ölüm onların dünyasında hem seküler hem de tinsel bir geçit haline gelmektedir. Jürgen Habermas ise Between Naturalism and Religion eserinde modern toplumun "post-seküler" bir döneme geçtiğini ileri sürmektedir (Habermas, 2008: 131-132). Habermas'a göre liberal toplum, inananlar ve inanmayanlar arasında karşılıklı öğrenmeye dayalı bir ilişki kurmalıdır (Habermas, 2008: 130-132). Bu yaklaşım, ölümün kamusal olarak konuşulabileceği yeni bir alan açmaktadır. Üniversiteler, Habermas'ın "karşılıklı çeviri" dediği diyalog modelinin en görünür mekânlarıdır. Ölüm, burada yalnızca dini bir mesele olarak değil, felsefi, etik ve toplumsal bir tartışma konusu olarak da ele alınabilir. Dolayısıyla genç bireylerin ölümle yüzleşme biçimleri, Habermas'ın kamusal akıl modelinde "öğrenilebilir ve paylaşılabılır deneyimler" hâline gelmektedir.

Ölüm sosyolojisi bu hibrit bilincin en somut ifadesini ritüellerde gözlemlemektedir. Norbert Elias modern çağın ölümü yalnızlaştırdığını ifade etmiş (Elias, 2000: 197); Philippe Ariès ise ölümü kamusal bir törenden özel bir olaya dönüştürdüğünü belirtmiştir (Ariès, 1991: 13). Bu dönüşüm, özellikle genç bireylerin ölümle yüzleşme biçimlerinde açıkça hissedilmektedir. Günümüz üniversite gençliği, ölüm karşısında hem ailesinden devraldığı geleneksel yas pratiklerini sürdürmekte hem de bireysel, dijital ve estetik biçimlerde, örneğin sosyal medya anmaları, şiirsel paylaşımlar, sanatsal üretimler ya da çevrimiçi bellek sayfaları aracılığıyla, kendine özgü bir yas dili geliştirmektedir (Sağır & Canayaz, 2022). Bu durum, sekülerleşmenin yalnızca inanç alanını değil, duygulanım biçimlerini ve kayıp deneyimlerinin ifade yollarını da dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar çok az olmakla

birlikte, mevcut çalışmalar gençlerin ölüm-sekülerleşme ağında kendilerini nasıl konumlandıklarını tartışmaktadır.

İran'da yapılan bir araştırmada, üniversite öğrencilerinin ölüm karşısındaki tutumlarının dini inançla anlam arayışı arasında salındığı; "ölümün kaçınılmazlığı karşısında seküler bir kabullenme ile manevi bir teselli arayışı arasında geçişken bir bilinç hâli" geliştirdikleri belirtilmiştir (Hassan, Masghud, & Masoud, 2016). Benzer biçimde, "Are You Afraid to Die? Religion and Death Attitudes in an Adolescent Sample" başlıklı çalışmada, gençlerin ölüm kaygısının yalnızca dini inançsızlıktan değil, "modern yaşamın öngörülemezliği ve anlam boşluğu"ndan da beslendiği vurgulanmıştır (Dezutter, Luyckx, & Hutsebaut, 2009). Bu bulgu, gençlerin ölüm karşısında ne tamamen seküler ne de bütünüyle dinsel açıklamalara yöneldiğini; aksine, iki alan arasında müzakere eden melez bir anlam sistemi geliştirdiklerini göstermektedir. "Death Anxiety and Religiosity in a Multicultural Sample" araştırmasında ise farklı kültürlerdeki genç bireylerin ölüm kaygısının, "dinsel aidiyetin azaldığı, ancak varoluşsal anlam arayışının güçlendiği" ortamlarda daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Belak & Goh, 2024). Bu durum, üniversite gibi sekülerleşmiş alanlarda, öğrencilerin ölümle yüzleşmeyi yalnızca bir inanç pratiği olarak değil, kişisel farkındalık, psikolojik direnç ve kimlik inşası süreci olarak yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Türkiye bağlamında bu bulgular, genç bireylerin ölümle kurdukları ilişkinin çok katmanlı doğasına işaret etmektedir. Üniversitenin modernleşmenin ve sekülerleşmenin gündelik pratiklerle iç içe geçtiği bir alan olduğu varsayıldığında, üniversite öğrencilerin ölüm karşısında kendi düşünsel ve duygusal sınırlarını yeniden tanımladıkları bir deneyim laboratuvarı işlevi görmektedir (Ayten, 2009; Arslan, 2019). Öğrenciler, bir yandan kültürel olarak aktarılan yas biçimlerine sadık kalırken, diğer yandan bireysel anlam üretme arayışlarıyla ölümün toplumsal görünürlüğünü yeniden biçimlendirmektedir (Çetin, 2017; Erbildim & Keskindağ, 2024). Bu bağlamda ölüm, genç bireyler için hem bir aidiyet sorgulaması hem de bir varoluş kurmacası haline gelmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ulaşılan veriler, üniversite gençliğinin ölüm karşısındaki tutumlarının yalnızca inanç düzeyinde değil, kültürel ve duygusal düzeylerde de çeşitlendiğini göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, ölümü doğal bir son olarak görürken, bir kısmı onu yaşamın anlamını yeniden düşünmeye iten bir eşik olarak değerlendirmiştir. Bu çoklu anlam üretimi, sekülerleşmenin gençlik

deneyiminde inançsızlaşma değil, çoğul anlam kurma biçiminde işlediğini göstermekte, ölümün modern birey için hâlihazırda güçlü bir düşünsel ve duygusal odak olduğunu doğrulamaktadır. Böylece ölüme anlam yüklerken kullanılan ilişkiler, ne tam anlamıyla kutsalın alanında çerçevelenmektedir ne de salt seküler bir söylem dilinde tıbbileştirilen biyolojik bir son değildir, aksine, genç kuşakların kimlik, inanç ve varoluş arayışlarını iç içe geçiren sosyokültürel bir geçit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmalar ışığında ölüm, sekülerleşmenin görünür ve gelenekselden moderne geçişte dirençli sınır deneyimlerinden biri olarak değerlendirildi. Burada ölüme yüklenen dirençlilik niteliği, gençlerin ölümle kurduğu ilişkisellikte mezarlıklarda gerçekleştirmeye devam ettikleri dualar, sosyal medyada paylaşılan ölü anma mesajları ya da sanat yoluyla dile getirilen yas tutma pratikleri gibi sosyal ilişkilerde sürdürülmesiyle ilişkilidir. Sekülerleşme tartışmalarında ölüm gündeme geldiğinde, hâlâ aşkınlık ihtiyacının canlı olduğu şeklinde kurulan bu çalışmanın iddiasını güçlendirmektedir. Bu tartışmalar doğrultusunda elde edilen bulgular, genç bireylerin ölümle karşılaşma biçimlerinin hem rasyonel hem de duygusal açıklamalar arasında salındığını göstermektedir. Aşağıda bu bulgular tematik olarak sunulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Deseni

Araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin ölüm olgusuna ilişkin algı, inanç ve tutumlarını toplumsal düzlemde incelerken, ortaya çıkan durumları sekülerleşme tartışmalarına entegre etmektir. Çalışma, katılımcıların kendilerini tanımlama biçimleri ile ölüm korkusu düzeyleri, ölüm sonrası yaşama yönelik inançları ve cenaze ile mezarlık ritüellerine ilişkin yaklaşımları arasındaki farklılıkları incelemiştir. Araştırma, genç yetişkinlerin ölüm algısını, ölümle ilişkili kültürel ve dini pratiklere bakışlarını ve toplumsal değerlerle kurdukları ilişki biçimlerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Bu kapsamda araştırma nicel araştırma deseniyle hazırlanmıştır. Nicel araştırmalar, değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyerek nesnel kuramları test etmeye imkân tanımaktadır (Creswell, 2017: 4). Çalışma, betimsel tarama modeli ve ölçek geliştirme yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Betimsel tarama modeli, geniş katılımcı gruplarının belirli bir olguya ilişkin görüş ve tutumlarını sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır (Karakaya, 2014: 59). Bu bağlamda, geniş

bir örneklem üzerinden üniversite öğrencilerinin ölüm algısı ve bu algıya bağlı ritüel pratiklerine yönelik tutumları incelenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırma ekibi tarafından geliştirilen “Ölümün Sosyal ve Kültürel Ölçeği” ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Ölçek, üniversite öğrencilerinin ölüm olgusuna yönelik algılarını, dini ve kültürel yaklaşımlarını, ritüel katılım biçimlerini ve ölümle ilgili bireysel/toplumsal inançlarını ölçmeyi amaçlamamış, bu çalışma kapsamında , nihai bir ölçe iddiası taşımaktan ziyade, üniversite gençliği üzerinde ölçeğin uygulanabilirliğini görmek amacıyla kullanılmıştır. Ölümün duygusal ve etik açıdan hassas bir konu olması nedeniyle, katılımcılarla kurulacak dilin, soru biçimlerinin ve araştırma sürecinin yaratabileceği etkileri gözlemlemek ölçek uygulamasının temel hedeflerinden biri olmuştur. Bu yönüyle araştırma, ölümle ilgili sosyolojik veri üretiminde dengeyi ve duyarlılığı nasıl sağlayabileceğimize dair bir ön değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme süreci, sosyal bilimlerde doğrusal ve tek seferlik bir uygulamadan ziyade, kavramsal çerçevenin saha deneyimiyle sınındığı, gözden geçirildiği ve yeniden yapılandırıldığı aşamalı bir süreç olarak ele alınmaktadır (DeVellis, 2016: 103; Babbie, 2020: 147). Özellikle ölüm gibi duygusal ve etik açıdan hassas konularda, ön uygulamalar araştırma dilinin ve ölçe aracının yaratabileceği etkileri değerlendirmek açısından kritik bir işlev görmektedir.

Madde Havuzu Oluşturma: Literatür taraması ve alan uzmanlarıyla yapılan görüşmeler sonucunda, bireysel ölüm algısı, ölüm sonrası inançlar, mezarlık ve ritüel tutumları, toplumsal pratikler ve değer ilişkisini kapsayan geniş bir madde havuzu oluşturulmuştur.

Uzman Görüşü: Alanında uzman akademisyenlerden kapsam geçerliği değerlendirmesi alınmış; ifadeler dil ve içerik açısından iyileştirilmiştir.

Ön Uygulama: Anket küçük bir öğrenci grubuna uygulanarak anlaşılabilirlik ve geçerlik testleri yapılmış ve gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir.

Ana Uygulama: Nihai form, 1242 kişilik örneklemle çevrim içi ortamda uygulanmıştır.

Analiz Süreci

Ölçeğin metrik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla şu analizler yapılmıştır:

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA): Ölçeğin faktör yapısı belirlenmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA): Ölçeğin model uyumu test edilmiştir.

Cronbach's Alpha Katsayısı: Ölçeğin iç tutarlılık güvenirliği değerlendirilmiştir.

Soruların yaklaşık %60–65'i Likert tipi formatında hazırlanmıştır. Kalan sorular ise açık uçlu, kapalı uçlu ve yarı kapalı uçlu biçimindedir.

Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki Karabük Üniversitesi ve Siirt Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri oluşturmaktadır.

Katılımcıların erişim kolaylığı, gönüllülük esasına dayalı katılımı ve araştırma koşullarının elverişliliği dikkate alınarak uygun örneklem (kolayda örneklem) yöntemi tercih edilmiştir (Creswell, 2017: 158). Bu yöntem, araştırmanın amaçlarıyla doğrudan ilişkili bir veri setine ulaşmayı mümkün kılarken, ölüm gibi duygusal ve hassas bir konuda katılımcıların zarar görmeden araştırma sürecine dâhil olabilmesini önceliklendirmiştir. Bu kapsamda ulaşılan toplam 1242 öğrenci araştırmanın örneklemi oluşturmuştur.

Katılımcıların üniversiteye göre dağılımı şu şekildedir:

Karabük Üniversitesi: %50,2 (n=623)

Siirt Üniversitesi: %49,8 (n=619)

Katılımcıların demografik özelliklerini şu şekilde göstermek mümkündür.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	739	59,5
	Erkek	503	40,5
Yaş Aralığı	17-19 yaş	14.703	18.346
	20-21yaş	-	28,4*

	Kategori	n	%
	22-25 yaş	-	21,9*
	26 yaş üzeri	-	15,0*
Fakülte/Bölüm	Sağlık Bilimleri Fakültesi	-	44,4
	Fen-Edebiyat Fakültesi	-	18,1
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	-	11,1
	Diğer Fakülteler	-	26,4
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	-	18,6
	2.Sınıf	-	37,2
	3. Sınıf	-	23,7
	4. Sınıf	-	13,8

Tablo 1, araştırmaya katılan 1242 üniversite öğrencisinin demografik özelliklerini göstermektedir. Katılımcıların %59,5'inin kadın, %40,5'inin erkek olması, kadın öğrencilerin örneklem içinde daha yüksek oranda temsil edildiğini göstermektedir. Bu durum, ölüm ve duygusal deneyimler gibi hassas temalara yönelik araştırmalarda kadınların katılım eğiliminin görece daha yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Yaş dağılımına bakıldığında, katılımcıların büyük bölümünün 19-21 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yaş grubu, bireylerin kimlik, değerler ve varoluşsal sorular üzerine daha yoğun düşündüğü bir geçiş dönemine denk gelmektedir. Dolayısıyla örneklemin bu yaş aralığında yoğunlaşması, ölüm algısının genç yetişkinlik bağlamında ele alınmasına imkân tanımaktadır.

Katılımcıların %44,4'ünün Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinden oluşması, verilerin sağlık, hastalık ve bakım deneyimleriyle daha doğrudan temas hâlinde olan bir gruptan elde edildiğini göstermektedir. Bu durum, ölümün yalnızca kültürel bir olgu olarak değil, aynı zamanda etik ve mesleki boyutlarıyla nasıl algılandığını anlamak açısından çalışmaya önemli bir katkı sunmaktadır.

Sınıf düzeyi dağılımında öğrencilerin ağırlıklı olarak 2. ve 3. sınıflarda yer aldığı (%60,9) görülmektedir. Bu dönem, üniversite yaşamına uyumun büyük ölçüde sağlandığı ve düşünsel perspektiflerin belirginleşmeye başladığı bir evreyi temsil etmektedir. Genel olarak tablo, farklı cinsiyet, yaş ve akademik alanlardan oluşan bir örneklem üzerinden ölüm algısının toplumsal ve duygusal boyutlarını birlikte değerlendirme olanağı sunduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Süreci ve Etik İlkeler

Veriler 2025 yılı içerisinde çevrim içi link aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, gönüllülük esasına göre katılım sağlanmıştır. Katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş; anonimlik ve gizlilik ilkelerine özen gösterilmiştir. Araştırma, ilgili üniversitelerin Etik Kurulları tarafından onaylanmıştır. Çevrim içi anket yöntemi, farklı coğrafi bağlamlarda bulunan katılımcılara eş zamanlı erişim sağlama, veri toplama sürecini zamansal ve mekânsal açıdan esnek kılma ve katılımcıların kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri bir ortam sunma açısından tercih edilmiştir. Ayrıca ölüm gibi duygusal açıdan hassas bir konuda, yüz yüze etkileşimin yaratabileceği baskıyı azaltarak katılımcıların yanıtlarını daha gönüllü ve içten biçimde vermelerine imkân tanımıştır.

Araştırma Bulgularının Analizi

Katılımcıların üniversite, fakülte, sınıf ve cinsiyet dağılımlarını Tablo 1’de sunmuştuk. Buna istinaden: Katılımcıların yarıya yakını Karabük Üniversitesi (%50,2), diğer yarısı ise Siirt Üniversitesi (%49,8) öğrencilerinden oluşmaktadır. Cinsiyet dağılımında kadın katılımcı oranı %59,5 ile erkeklerden (%40,5) fazladır. Fakülte bazında en yoğun katılım Sağlık Bilimleri Fakültesi (%44,4) öğrencilerinden gelirken, sınıf düzeyinde 2. sınıf öğrencileri (%37,2) öne çıkmaktadır.

Katılımcıların yaşları belirli aralıklarla gruplandırılmış ve her yaş grubundaki katılımcı sayısı ile yüzdesi hesaplanmıştır. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun 19-22 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, çalışmanın genç bireyler üzerine odaklandığını ya da katılımın bu yaş grubunda daha fazla gerçekleştiğini

gösterebilir. İlerleyen analizlerde, yaş gruplarına göre tutum veya davranış farklılıkları da değerlendirilebilir

Tablo 2: Üniversite Gençliğinin Kimlik Tanımlamaları

	n	%
Agnostik	32	2.6
Ateist	10	0.8
Dindar	907	73
Seküler	293	23.6

Katılımcıların inanç profiline ilişkin dağılıma göre, katılımcıların %73'ü kendisini 'dindar' olarak tanımlamaktadır. %23,6'sı seküler, %2,6'sı agnostik ve %0,8'i ise ateist olduğunu ifade etmiştir. Bu dağılım, çalışmanın genel olarak dini inançlara sahip bireyler arasında gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ancak açık uçlu yanıtlar, katılımcıların sabit kimlik tanımlarının ötesine geçtiğini ve ölüm ile inanç konularında melez, çelişkili ve kişiselleştirilmiş anlamlar ürettiklerini ortaya koymaktadır (Taylor, 2014: 627). Bu tür ifadeler, nicel verilerle tam olarak görünür olmayan post-seküler bilinç hâllerini, kimlik kırılmalarını ve varoluşsal sorgulamaları açığa çıkarmaktadır (Bauman, 2000: 29; Habermas, 2008: 119).

Verilen yanıtlar, bireylerin klasik “dindar – seküler” ikiliğine sığmadığını; bunun yerine geçişli, çelişkili, hatta zaman zaman ironik ya da içsel çatışma barındıran tanımlar tercih ettiğini göstermektedir:

“Dindar olamayacak kadar seküler, seküler olamayacak kadar dindar.” Bu ifadeler, ikili kategorilerin yetersizliğini ve kimliğin bir “arada olma hali” olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır.

“Allah’a iman edip ondan nefret eden”

“Kendime dindar demezsem yalancı, dersem de yalancı olmuş olurum”

Postmodern öznenin iç çatışmasını, inançla duygusal kopuşun birlikte var olabileceğini göstermektedir.

“Dindar ailenin seküler çocuklarıyız” ifadesi, inanç ve kimliğin kuşaklar arası bir müzakere alanı olduğunu göstermektedir.

Bu durum, sekülerleşmenin inancı ortadan kaldırmaktan ziyade onu bireysel, parçalı ve müzakereye açık hâle getirdiğini ileri süren yaklaşımlarla örtüşmektedir (Berger, 1966: 167).

Tablo 3: Üniversite Gençliğinin Ölüm Korkusu Seviyesi

	n	%
Bazen Korkarım	804	64.7
Çok Korkarım	168	13.5
Hiç Korkmam	270	21.7

Tablo 3'e baktığımızda katılımcıların %64,7'si bazen ölümden korktuğunu belirtirken, %13,5'i ölümden çok korktuğunu, %21,7'si ise hiç korkmadığını ifade etmiştir. Bu durum, ölüm korkusunun bireyler arasında oldukça yaygın olduğunu, ancak şiddetin kişiden kişiye değiştiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak bu dağılım, ölüm korkusunun üniversite gençliği arasında homojen bir deneyim olmadığını; aksine bireysel, kültürel ve duygusal bağlamlara göre değişkenlik gösteren çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Ölüm, bu bağlamda gençler için ne tamamen bastırılan ne de sürekli gündemde olan bir gerçekliktir; daha çok, yaşamın belirli anlarında görünür hâle gelen ve farklı yoğunluklarda hissedilen bir sınır deneyimi olarak varlığını sürdürmektedir.

Tablo 4: Üniversite Gençliği Ölümü Nasıl Tanımlıyor

	n	%
Belirsizlik	147	11,8
Biyolojik Son	110	8,9
Doğal Bir Süreç	206	16,6
Son	140	11,3
Tanrıyla Buluşma	218	17,6
Yeni Bir Başlangıç	421	33,9

Katılımcıların ölüm kavramına yükledikleri anlamlar çeşitlilik göstermektedir. %33,9'u ölümü 'Yeni bir başlangıç' olarak tanımlarken, %17,6'sı "Tanrı'yla buluşma" olarak tanımlamıştır. %16,6'sı ise ölümü 'doğal bir süreç' olarak görmektedir. Bununla birlikte, %11,8'i belirsizlik olarak tanımlarken, %11,3'ü "Son", %8,9'u ise "Biyolojik son" olarak belirtmiştir. Bu dağılım, dini ve manevi inançların ölüm algısını güçlü bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

“Biyolojik son” (%8,9), “Doğal bir süreç” (%16,6) ve “Son” (%11,3) şeklinde verilen yanıtlar, ölümün doğa yasaları içinde açıklanmış ve dini anlamdan arındırılmış seküler yorumlardır. Bu üç kategori toplandığında, katılımcıların %36,8’i ölümü seküler bir düzlemde tanımlamaktadır. Bu oran, modernleşme ve bilimsel düşüncenin etkisiyle bireylerin ölüm olgusuna daha nesnel, fiziksel ve biyolojik bir anlam yüklediğini göstermektedir.

“Tanrıyla buluşma” (%17,6) ve “Yeni bir başlangıç” (%33,9) yanıtları ise ölümün metafizik, ruhani ve dini/manevi bir perspektiften değerlendirildiğini ortaya koyar. Bu iki kategori birlikte ele alındığında, katılımcıların %51,5’i ölümü dini ya da spiritüel bir geçiş veya dönüşüm olarak tanımlamaktadır. Bu oran, Türkiye gibi dinî yapının kültürel dokuda güçlü olduğu toplumlarda, sekülerleşmeye rağmen dinin ölüm algısı üzerindeki etkisini koruduğunu göstermektedir.

“Belirsizlik” yanıtı, ölümün anlamı konusunda epistemolojik bir kaygıyı, yani bilinmeyenle karşı karşıya kalma halini yansıtır. Bu yanıt hem seküler hem de dini çerçevelere mesafeli duran, agnostik veya post-seküler bireylerin pozisyonuyla ilişkilendirilebilir.

Modern birey artık inançla inançsızlık arasında sürekli bir seçim yapma durumundadır. Bu veriler de bunu doğrular niteliktedir: Ölüm hem biyolojik bir son hem de metafizik bir geçiş hem de varoluşsal bir bilinmezlik olarak tanımlanabilmektedir. Habermas’ın post-seküler toplum tanımında önerdiği gibi, seküler ve dini anlatıların kamusal alanda birlikte var olması durumu (Habermas, 2008: 139) bireylerin ölüm karşısındaki tanımlarına da yansımaktadır.

Bu veriler, ölüm algısının sekülerleşmeyle birlikte çeşitlendiğini, ancak tamamen sekülerleşmediğini göstermektedir. Post-seküler bir bilinç yapısı, bireylerin hem dini hem seküler hem de belirsizlik temelli ölüm tanımlarını bir arada kullanabildiği hibrit bir yapıyı ortaya koymaktadır. Özellikle ölüm gibi sınır deneyimlerinde, sekülerliğin etkisi artmakta, ancak dini ve manevi anlam arayışı hâlâ güçlü biçimde varlığını sürdürmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Ölüm Sonrası Tercihleri

	n	%
Organ Bağışı	7	0.6

	n	%
Defin Biçiminin Önemi Yok	68	5.3
Kremasyon	17	1.4
Dini Kurallara Uygun Geleneksel defin	1078	86.8
Bilimsel Araştırmalar İçin Beden Bağışı	74	6

Katılımcılara yöneltilen “Öldükten sonra hangisinin yapılmasını tercih edersiniz?” sorusuna verilen yanıtlar, bireylerin ölüm karşısındaki bedensel tasarruf algısını ve bu algının dini, seküler veya post-seküler perspektiflerle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların ezici çoğunluğu (%86,8), bedenlerinin İslamî kurallara uygun biçimde geleneksel olarak defnedilmesini istemektedir. Bu oran, dini ritüelin ölüm sonrası anlam üretiminde hâlâ baskın bir referans noktası olduğunu ve klasik sekülerleşme teorilerinin varsaydığı gibi dini pratiklerin toplumsal etkisini tamamen yitirmediğini göstermektedir. Aynı zamanda, geleneksel defin talebi, beden kutsallığını koruma, toplumsal hafızada yer etme ve ailevi/ritüel devamlılığın sağlanması gibi kültürel kodlarla da ilişkilidir.

Bedenin bilimsel araştırmalara bağışlanmasını isteyenlerin oranı %6, kremasyonu tercih edenlerin oranı %1,4, defin biçiminin önemsiz olduğunu belirtenlerin oranı %5,3, organ bağışını belirtenlerin oranı ise sadece %0,6’dır. Bu tercihler, sekülerleşmenin beden ve ölüm algısı üzerinde sınırlı ama dikkat çekici etkiler yarattığını gösterir. Bedenin araştırma nesnesine dönüşmesi, insanın yalnızca biyolojik bir varlık olarak konumlandırılmasına işaret eder. Kremasyon ve “önemsiz” tanımlamaları ise ritüel dışılığı ya da ölümün bireysel özgürlük bağlamında anlamlandırılmasını temsil eder. Organ bağışı ise toplumsal faydayı öne çıkaran seküler bir etik yaklaşımı yansıtmaktadır.

Verilerin gösterdiği şey yalnızca bir “dindar çoğunluk” değil, aynı zamanda seküler seçeneklerin de artık kültürel repertuarda yer aldığını göstermesidir. Dini ve seküler perspektifler bir arada var olur; kamusal ve bireysel düzeyde bir öğrenme ve tanıma süreci işler. Modern birey artık ölüm gibi temel bir sınır deneyiminde bile inançla inançsızlık, kutsallıkla işlevsellik arasında seçim yapmak zorundadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu geleneksel defin uygulamasını tercih ediyor olsa da, seküler bedensel tercihlerin de modern toplumda sessizce yer

edinmeye başladığı görülmektedir. Bu durum, dinin hâlâ etkili bir toplumsal kurum olduğunu kabul ederken, sekülerleşmenin ritüel, etik ve bireysel özerklik alanlarında alternatifler sunduğunu da ortaya koymaktadır. Böylece veriler, sekülerleşme anlatısının ölüm karşısında keskin bir kopuş değil, daha çok gözenekli bir geçiş ve anlamsal çoğulluk süreci olduğunu göstermektedir. Bireyler artık hem tanrısal düzenin hem de bireysel bedensel özerkliğin içinde karar vermektedir.

Bazı yanıtlar ölüm sonrası bedensel duruma dair duyarsızlık, bazıları ise yaratıcı bireysel mizah taşımaktadır:

“Öldüğümde farkında olmayacağım”

Seküler modernitenin “ölüm sonrası bilinmezlik” karşısında geliştirdiği duyarsızlaştırma stratejisini yansıtır.

“Bedenimi 5 parçaya bölüp en güzel 5 ülkeye gömme”

Ölüm sonrası ritüelin kişisel, estetik ve sembolik bir deneyime dönüştüğünü gösterir. Bu da bedenin kutsallığının çözülmesine işaret etmektedir.

Bu tür ifadeler baktığımızda şu noktaların ön plana çıktığını söylemek mümkündür: Geleneksel normlar katılığını kaybetmiş, bireyler ölüm gibi kutsal alanlarda bile kendi anlam evrenlerini yaratma özgürlüğüne sahiptir. Bu tür ifadeler bakıldığında, geleneksel normların bağlayıcılığının önemli ölçüde yitirildiği ve katı anlam çerçevelerinin çözülmeye başladığı görülmektedir. Sekülerleşme tartışmaları bağlamında bu durum, dinin ve kutsalın bütünüyle ortadan kalkmasından ziyade, bireylerin ölüm gibi tarihsel olarak kutsallık atfedilen alanlarda dahi kendi anlam evrenlerini kurma ve yeniden müzakere etme özgürlüğüne sahip olduklarını göstermektedir. Ölüm, bu çerçevede ortak ve sabit normlarla tanımlanan bir deneyim olmaktan çıkarak, bireysel yorumlara, geçişli kimliklere ve kişisel varoluş anlatılarına açık bir alana dönüşmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 6'da katılımcıların ölümle ilgili düşünsel ve duygusal tutumlarına dair ifadeler verdikleri yanıtların dağılımı gösterilmektedir. Veriler, bireylerin büyük ölçüde ölüm hakkında konuşmaktan ve düşünmekten kaçınmadığını, ancak modern yaşamın hızlı ritminin ve gündelik uğraşların ölüm fikrini geri planda tuttuğunu ortaya koymaktadır. Grafik,

sekülerleşmenin gündelik yaşam üzerindeki etkisini ve ölüm düşüncesinin bireylerce nasıl yapılandırıldığını görselleştirmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Ölümle İlgili Düşünsel ve Duygusal Tutumları

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Yaşamın Hızlı Temposu Ölüm Düşüncesine Fırsat Vermiyor	274 (%22,1)	520 (%41,9)	448 (%36,1)
Ölüm Temalı Medya İçerikleri Ölümü Normalleştirir	190 (%15,3)	484 (%39,0)	568 (%45,7)
Ölüm Hakkında Konuşmaktan Kaçınırım	195 (%15,7)	173 (%13,9)	874 (%70,4)
Ölüm Düşüncesini Uzaklaştırmaya Çalışırım	215 (%17,3)	334 (%26,9)	693 (%55,8)
Ölüm Düşüncesi Sadece Hastalanınca Aklıma Gelir	152 (%12,2)	168 (%13,5)	922 (%74,2)
Ölüm Yaşlanınca Düşünülmeli Gereken Bir Şeydir	76 (%6,1)	216 (%17,4)	950 (%76,5)

“Yaşamın hızlı temposu ölüm düşüncesine fırsat vermiyor” ifadesine katılanların oranının (%41,9) yüksek olması, modern toplumda hız, üretkenlik ve sürekli meşguliyetin ölümü gündelik düşünceden uzaklaştıran temel dinamikler olduğunu göstermektedir. Seküler yaşam temposunda zamanın verimlilik üzerinden düzenlenmesi, ölüm düşüncesini bastırılan ve ertelenen bir olgu hâline getirmektedir.

Buna karşılık, “Ölüm temalı medya içerikleri ölümü normalleştirir” ifadesine katılmayanların oranının (%45,7) yüksekliği, medyada dolaşımda olan ölüm imgelerinin herkes tarafından aynı biçimde içselleştirilmediğine işaret etmektedir. Ölümün medya aracılığıyla sıkça görünür hâle gelmesi, bireysel düzeyde anlam üretimini her zaman güçlendirmemekte; aksine kimi durumlarda ölümün duygusal içeriğinin zayıflamasına ve mesafeli bir algının oluşmasına yol açmaktadır. Bu durum, seküler modernitenin ölüme dair duygu üretme biçimlerinin sınırlılıklarını ortaya koymaktadır.

“Ölüm hakkında konuşmaktan kaçınırım” ifadesine katılmayanların oranının (%70,4) oldukça yüksek olması dikkat çekicidir. Bu bulgu, bireylerin ölümü yalnızca bastırılan bir tabu olarak değil, konuşularak anlamlandırılabilir

bir deneyim olarak görmeye başladıklarını göstermektedir. Benzer biçimde, “Ölüm düşüncesi aklıma geldiğinde onu uzaklaştırmaya çalışırım” ifadesine katılmayanların çoğunlukta olması (%55,8), ölümün yalnızca kaçınılan bir korku nesnesi değil, onun düşünsel ve duygusal düzeyde üzerinde durulan bir olguya dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

“Ölüm, yaşlanınca düşünülmesi gereken bir şeydir” ifadesine katılımın düşük düzeyde olması (%17,4) ölümün yalnızca ileri yaşlara ait bir mesele olarak görülmediğini göstermektedir. Buna ilaveten, ölüm, genç bireylerin zihninde varoluşsal bir gerçeklik olarak yer almakta ve yaşamın erken dönemlerinde de düşünsel bir karşılık üretmektedir.

Genel olarak bu bulgular, modern bireyin ölümle ilişkisini iki düzlemde kurduğunu göstermektedir. Bir yanda hız, üretkenlik ve gündelik meşguliyet üzerinden işleyen seküler bastırma eğilimi; diğer yanda ise ölüm hakkında düşünme, konuşma ve onu yaşamın anlamına dâhil etme yönünde gelişen post-seküler bir yüzleşme pratiği bulunmaktadır. Bu ikili yapı, bireylerin ölümü yalnızca rasyonel ve seküler çerçevelerle değil, aynı zamanda anlam, değer ve varoluş arayışları üzerinden ele almaya başladıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Ölümle İlgili Manevi Bağlara Yönelik Tutumları

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Rüyalar Vefat Eden Yakınlarla İletişim Kurmak İçin Araştır	334 (%26,9)	435 (%35,0)	473 (%38,1)
Ölen Kişilerin Fotoğraflarını Albümde Saklarım	84 (%6,8)	1044 (%84,1)	114 (%9,2)
Ölen Kişiye Ait Hatıraların Sosyal Medyada Saklanması Yeterlidir	156 (%12,6)	95 (%7,6)	991 (%79,8)
Ölen Kişilere Ait Olan Eşyaların Saklanması Aile Bağlarını Güçlendirir	206 (%16,6)	812 (%65,4)	224 (%18,0)
Sevdiklerimi Kaybettikten Sonra Onların Anılarını Yaşatmak Beni Daha İyi Hissettirir.	124 (%10,0)	982 (%10,0)	36 (%11,0)
Ölen Kişilere Ait Olan Eşyaları Saklarım	111 (%6,1)	956 (%17,4)	175 (%14,1)

Bu diyagram, ölüm-sonrası belleğin sekülerleşme sürecine direndiğini ve bireylerin duygusal hafızayı fiziksel nesneler aracılığıyla canlı tutmak istediklerini göstermektedir. Bu bulgular, sekülerleşmenin mutlak değil, katmanlı ve hibrit biçimlerde yaşandığını; ölüm gibi sınır deneyimlerinde bireylerin post-seküler duyarlılıklar geliştirdiğini güçlü biçimde desteklemektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, ölen kişilere ait fiziksel hatıraları saklama, anılarını yaşatma ve aile bağlarını güçlendirme yönünde yüksek oranda olumlu tutum sergilemektedir. Özellikle:

%77'si "Ölen kişilere ait eşyaları sakladığını",

%79,1'i "Anıları yaşatmanın kendini iyi hissettirdiğini",

%84,1'i "Fotoğrafları albümde hatıra olarak sakladığını" belirtmiştir.

Buna karşılık yalnızca %7,6'lık bir kesim "sosyal medyada anıların saklanması yeterli" olduğunu düşünmektedir. Bu çarpıcı fark, beden ve nesnelerin materyal hafızasıyla kurulan ilişkiye dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Sekülerleşme teorileri genellikle modern bireyin ölümle olan ilişkisini rasyonalize ettiğini ve ritüel ile maddi bağlarını geride bıraktığını savunur. Ancak bu grafikteki yüksek oranlar, özellikle bedensel nesneler, fotoğraflar ve hatıra eşyaları gibi somut simgelerin hâlâ önemli duygusal işlevler taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu, sekülerleşmenin duygusal boyutta sınırlı kaldığını ve ölümle başa çıkmada hâlâ geleneksel bellek araçlarının kullanıldığını göstermektedir.

Katılımcıların rüyalarla iletişim kurma (%35 katılıyorum, %26,9 kararsız) fikrine yönelmesi, ölüm sonrası yaşamla ilişki kurmak için manevi yolların hâlâ meşru ve işlevsel olduğunu gösterir. Bu durumda, modern birey seküler araçlarla yaşarken, ölüm karşısında manevi ve geleneksel anlatılara geri dönebilir.

"Ölen kişiye ait hatıraların sosyal medyada saklanması yeterlidir" ifadesine %79,8 oranında katılmama, dijital hatıraların duygusal temsilde yetersiz kaldığını gösterir. Moderniteyle gelen teknolojik ortamlar, materyal hatıra pratiklerinin yerine geçememekte, bu da dijitalleşmeye rağmen bedene, nesneye ve mekâna bağlı bir yas kültürünün sürdüğünü gösterir.

Modern toplumda ölüm karşısında anlam üretimi, yalnızca seküler bilgiyle değil, duygusal, materyal ve manevi bağlarla birlikte sürdürülmektedir. Bu

veriler, ölümün bireysel bir gerçeklikten çok, kolektif bellek ve aile içi bağılık çerçevesinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Sekülerleşmenin tamamen duygusuzlaştırıcı bir işlev üstlenmediği; bireylerin kayıpla baş etmede hâlâ geleneksel ritüellere, eşyaya ve duygusal mirasa yaslandığı görülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Ölüm Algısı ve Sonrasına İlişkin Tutumları

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Ölüm Temalı Medya İçeriklerinden Kaçınırım	135 (%10,9)	170 (%13,7)	937 (%75,4)
Sonunda Ölümün Olması Yaşamımı Şekillendirir	157 (%12,6)	807 (%65,0)	278 (%65,0)
Öldükten Sonra Sevdiklerimle Tekrar Buluşacağıma İnanıyorum	181 (%14,6)	905 (%72,9)	156 (%12,6)
Ölüm Biyolojik Bir Sondur	45(%3,6)	1023 (%82,4)	174 (%14,0)
Öldükten Sonra Bir Hayatın Var Olduğuna İnanıyorum	103(%8,3)	1055 (%84,9)	84 (%6,8)
Modern Tıbbın Gelişmesi Bir Gün Ölümçül Hastalıkları Yenecektir	278 (%22,4)	424 (%34,1)	540 (%43,5)

Bu diyagram, katılımcıların ölüm sonrası inançlara, biyolojik son kavramına ve modern tıbbın rolüne dair görüşlerini özetleyen yedi farklı ifadeye verilen yanıtları göstermektedir. Sekülerleşme perspektifinden analiz edildiğinde, şu temel noktaları dikkate almak gerekir.

“Ölüm biyolojik bir sondur” ifadesine %82,4’lük katılım, bireylerin önemli bir çoğunluğunun ölümü materyalist ve bilimsel bir perspektiften kavradığını gösterir. Ancak hemen ardından gelen “Öldükten sonra bir hayatın var olduğuna inanıyorum” ifadesine %84,9 oranında katılım, bu materyalist görüşün aynı zamanda güçlü bir metafizik inançla birlikte var olabildiğini ortaya koyar. Aynı şekilde, “Yeniden dirileceğime inanıyorum” (%70,3) ve “Sevdiklerimle buluşacağıma inanıyorum” (%72,9) ifadelerine verilen yüksek onay oranları, geleneksel dini anlatıların bireysel düzeyde hâlâ güçlü olduğunu gösterir. Burada hem seküler hem de dini inanç sistemlerinin iç içe geçtiği hibrit bir bilinç durumu gözlemlenmektedir.

“Modern tıbbın gelişmesi bir gün ölümcül hastalıkları yenecektir” ifadesine %43,5’lik yüksek katılım, ölümün tıbbi olarak ertelenebileceğine yönelik yaygın bir umut olduğunu ortaya koymaktadır. Bu inanç, ölümün kaçınılmaz doğasının giderek “ertelenebilir bir olay” olarak algılandığını göstermektedir. Bu bağlamda modern birey, bir yandan ölüm sonrası hayata inanırken, diğer yandan ölümün bu hayata hiç gelmemesi için bilime sığınmaktadır. Bu grafikteki sonuçlar, tam da bu çoğulluğun bireysel bilinç düzeyine yansımaları temsil eder. Sekülerleşme süreci bireyleri dinden uzaklaştırmamış; aksine bireysel inanışları daha karmaşık, seçici ve hibrit hale getirmiştir.

“Ölüm içerikli medya içeriklerinden kaçınırım” ifadesine verilen %75,4 oranında katılmama yanıtı, bireylerin ölümle yüzleşme konusunda daha açık olduklarını gösterse de bu açık yüzleşmenin içselleştirilmiş bir ölüm anlayışına değil, gündelik tüketim kültürü bağlamında normalleşmeye karşılık geldiği de düşünülebilir. Ölüm, belki daha çok görünür hâle gelmiştir, fakat bu görünürlük, onun sıradanlaşması ve duygusal mesafelenmesiyle sonuçlanmaktadır.

Bu diyagramdan çıkan en önemli sonuç, tek yönlü bir sekülerleşmeden çok, çok yönlü bir “anlamsal melezlik” durumunun egemen olduğudur. Ölüm hem biyolojik bir son hem de metafizik bir başlangıç olarak aynı birey tarafından kabul edilebilmektedir. Modern tıp, ölümü fiziksel olarak erteleme umudu sunarken, dini inanç, ona ruhsal bir yön kazandırmaktadır. Bu ikili algı, çağdaş bireyin ölümle olan ilişkisini hem bireysel öznellik hem de toplumsal bellek düzeyinde şekillendirmektedir.

Tablo 9: Cenaze Ritüelleri ve Toplumsal/Kültürel Algılar

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Taziye Mesajı Göndermek Yeterli Olmaz	102 (%8,2)	999 (%80,4)	141(%11,4)
Cenazeye Gitmek Yerine Sosyal Medya Mesajı Atarım	117 (%9,4)	116 (%9,3)	1009 (%81,2)

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Ölen Adına Hayır İşleri Toplumsal Dayanışmayı Sağlar	117 (%9,4)	966 (%77,8)	159 (%12,8)
Ölen Adına Hayır İşleri Dini Sorumluluktur	139 (%11,2)	907 (%73,0)	196 (%15,8)
Cenaze Ritüelleri (Mevlüt vs.) Gereksizdir	121(%9,7)	204 (%16,4)	917 (%73,8)
Taziye Ziyaretleri Toplumsal Dayanışmayı Güçlendirir	95 (%7,6)	1057 (%85,1)	90 (%7,2)
Dini Ritüeller Yerine Fidan Dikmek Gibi Eylemler Yaparım	190 (%15,3)	300 (%24,2)	752 (%60,5)
Cenaze Ritüelleri Manevi Bağ Oluşturur	111 (%8,9)	962 (%77,5)	169 (%5,4)
Belediye Cenaze İşlemlerinde Dini/Kültürel Haysiyet Gösterir	201 (%16,2)	974 (%78,4)	67 (%12,6)
Defin İşlemleri Toplumsal/Kültürel Boyutu Zayıflatır	214(%17,2)	201 (%16,2)	827 (%66,6)
Defin İşlemleri Belediye Tarafından Yapılması Toplumun İhtiyacını Karşılar	214(%17,2)	201 (%16,2)	827 (%6,8)
Cenaze Sonrası Yemek Töreni Toplumsal Dayanışmayı Sağlar	132 (%10,6)	600 (%48,3)	510 (%41,1)

Bu diyagram, katılımcıların cenaze törenleri, defin işlemleri, dini ritüeller ve taziye pratiklerine yönelik tutumlarını özetlemektedir. Bulgular, modernleşmenin beraberinde getirdiği sekülerleşme süreçlerine rağmen ölümün hâlâ toplumsal, kültürel ve dini bir bağlamda anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır.

“Defin işlemlerinin belediye tarafından yapılması toplumun ihtiyacını karşılar” ifadesine %81,3 katılım, modern devletin ölüm sonrası beden yönetimini etkin şekilde üstlendiğini ve bu durumun toplumsal karşılık bulduğunu gösteriyor. Ancak, “Defin işlemleri toplumsal/kültürel boyutu zayıflatır” ifadesine %66,6 oranında katılmama, bireylerin bu teknikleşmiş süreci kültürel bir kayıp olarak görmediğini ortaya koyuyor. Bu çelişkili gibi görünen durum, Habermas’ın post-seküler toplum teorisinde işaret ettiği modern bürokratik sistem ile dini-

kültürel yaşam biçimleri arasındaki uzlaşma ve karşılıklı tanıma ihtiyacını yansıtıyor. (Habermas, 2008, s. 133) Katılımcıların %77,5'i cenaze ritüellerinin "manevi bağ oluşturduğunu" düşünüyor; %73,8'i ise mevlit, hatim gibi uygulamaları "gereksiz" bulmuyor. Ayrıca, ölen adına hayır yapmanın hem dini sorumluluk (%73) hem de toplumsal dayanışma (%77,8) oluşturduğuna inananların yüksekliği, geleneksel dini uygulamaların modern bireyler için anlamlı sembolik sermaye olmaya devam ettiğini ve sekülerleşmenin burada zayıflamış değil, dönüşmüş bir biçimde işlediğini göstermektedir.

"Cenazeye gitmek yerine sosyal medya mesajı atarım" diyenlerin oranı yalnızca %9,3 iken, %80,4'lük bir kesim bunun "yeterli olmadığını" belirtmiştir. Bu sonuç, modern iletişim araçlarının ritüel ihtiyacını tam olarak karşılamadığını; yüz yüze temasın, kolektif yas sürecinin ve bedensel birlikteliğin ölüm ritüellerindeki yerini koruduğunu göstermektedir. Bu da seküler modernitenin öngördüğü soyut bireyselleşmenin ölüm gibi sınır deneyimlerinde yetersiz kaldığını ve toplumsal/kültürel dokuların hâlâ belirleyici olduğunu göstermektedir.

Bu tablo, ölüm etrafında şekillenen pratiklerin sekülerleşme süreçlerine rağmen kurumsal, kültürel ve dini anlamlar taşımaya devam ettiğini göstermektedir. Bulgular, dini ve seküler alanlar arasında katı bir ayrım yerine, bu alanlar arasında işleyen bir iletişimsel akıl yürütme ihtiyacına işaret etmektedir (Habermas, 2019, s. 424). Nitekim modern bireyler, bir yandan cenaze ve defin süreçlerinde belediyelerden teknik ve kurumsal hizmetler beklerken, diğer yandan ölen yakınları için dua etme, mevlüt okutma ve hayır yapma gibi geleneksel sembolik pratiklere yönelmeyi sürdürmektedir. Bu durum, sekülerleşmenin inançsızlık ya da kutsalın ortadan kalkması anlamına gelmediğini; aksine, çoğul, seçici ve bağlamsal inanç biçimleri üzerinden yeniden yapılandığını ortaya koymaktadır. Ölüm ise bu yeniden yapılanma sürecinde bireylerin anlam üretmeye devam ettikleri merkezî alanlardan biri olmayı sürdürmektedir.

Tablo 10: Mezarlık Ziyaretleri ve Ölüm Algısı

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Mezarlıklar Ölümü Görünür Kılar	98 (%7,9)	974 (%78,4)	170(%13,7)
Mezarlık Ziyaretleri Kültürün Parçasıdır	123 (%9,9)	960 (%77,3)	159 (%12,8)

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Şehirde Mezarlıklar Semboliktir	126 (%10,1)	211 (%17,0)	905 (%72,9)
Mezar Ziyareti Anlamsızdır	102 (%8,2)	132 (%10,6)	1008 (%81,2)
Mezarlık Yerine Evden Dua Ederim	213(%17,1)	291 (%23,4)	738 (%59,4)
Özel Günlerde Mezar Ziyaret Ederim	162 (%7,6)	906 (%72,9)	174 (%14,0)
Mezarlık Ziyareti Toplumun Zorlamasıdır	86 (%6,9)	177 (%14,3)	979 (%78,8)
Mezarlıklara Gidilmemesi Ölümle Bağın Koparılmasıdır	214 (%17,2)	429 (%34,5)	599 (%48,2)

Mezarlıklara ilişkin tutumlar, bireylerin ölümle olan ilişkisinin hem kültürel hem de sekülerleşme süreçleri açısından nasıl şekillendiğini anlamada önemli bir göstergedir. Diyagramda yer alan veriler, modern toplumlarda mezarlık deneyiminin yalnızca bir defin işleviyle sınırlandırılmadığını, aksine güçlü bir duygusal, kültürel ve manevi bağın sürdürüldüğünü göstermektedir.

Katılımcıların %77,3'ü mezarlık ziyaretlerinin kültürün önemli bir parçası olduğunu belirtmektedir. Bu oran, ölümün kamusal ve ritüelistik biçimde yaşanmasının modernleşmeye rağmen anlamını koruduğunu göstermektedir. Yine %78,4'lük kesim, mezarlıkların ölümü gündelik hayatta görünür kıldığını düşünmektedir. Bu durum, modern toplumda ölümün tıpsallaştırılıp ev dışına taşınmasına rağmen, bireylerin ölümün varlığına sembolik mekânlar aracılığıyla dokunmak istediğini göstermektedir.

Sekülerleşme kuramları, geleneksel dini kurumların ve ritüellerin modernleşme ile etkisini kaybedeceğini savunsa da, bu veriler post-seküler bir kamusal bilinç yapısına işaret etmektedir. Katılımcıların %72,9'u özel günlerde mutlaka mezar ziyareti yaptığını belirtmiştir. Bu oran, bireylerin dini olmasa bile anısal hafıza ve mekânsal sadakat yoluyla ölümle bağ kurmaya devam ettiğini göstermektedir. İlginç biçimde, "mezarlığa gitmek yerine evden dua ederim" diyenler (%23,4), kamusal ritüeller yerine özel alanda manevi pratikleri tercih eden bir postmodern birey profilini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, "mezar ziyaretinin anlamsız olduğunu" düşünenlerin oranı yalnızca %10,6; "mezarlıklar yalnızca semboliktir" diyenlerin oranı ise %17'dir. Bu veriler, sekülerleşmenin

etkisinin sınırlı kaldığını; ölümle kurulan ilişkide kültürel aidiyetin, ritüel pratiklerin ve fiziksel mekânın hâlâ merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Tablo 11: Mezarla İlgili Tutumlar

	Kararsızım	Katılıyorum	Katılmıyorum
Mezar işleriyle uğraşır, bakım yaparım	328 (%26,4)	636 (%51,2)	278 (%22,4)
Mezar Yerlerini Zamanla Unuturum	100 (%8,1)	177 (%14,3)	965 (%77,7)
Mezar Yerinin Nerede Olduğu Önemlidir	115 (%9,3)	952 (%76,7)	175 (%14,1)

Katılımcıların %51,2'si yakınlarının mezar işlerini üstlendiğini belirtmiştir. Bu durum ölüyle fiziksel bağın sürdüğünü göstermektedir. Bu oran, seküler toplumlarda varsayılan ritüel azalmasının aksine, kişisel bakım yoluyla devam eden bir ölüm bilinci sergilemektedir. %77,7 oranında katılımcı bu görüşe katılmadığını, mezar yerinin unutulmadığını ve mekâna duyulan hafızasal bağlılığın sürdüğünü ifade etmektedir. Bu da toplumsal bellekte mekânın yeriyle ilişkilidir. %76,7 oranındaki katılımcılar, mezarın yerinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum, ölünün ardından kalan mekânın yalnızca sembolik değil, duygusal ve kültürel açıdan da önemli olduğunu göstermektedir. Modern bireyler, rasyonelleşen toplumda dahi ölümle ilişkilerini mekânsal ve törensel yollarla sürdürmektedir. Anlam arayışı yalnızca dini yolla değil, ritüelize edilmiş gündelik eylemlerle de sürdürülmektedir. Bu da sekülerleşmenin düz bir çizgide ilerlemediğini, yer yer geleneksel duyarlılıkların sürdüğünü göstermektedir.

Sonuç

Bu araştırma, üniversite gençliği arasında ölümle ilgili tutumların sekülerleşme süreci bağlamında nasıl şekillendiğini anlamayı amaçlamıştır. Bulgular, klasik sekülerleşme yaklaşımlarının öngördüğü “dinin toplumsal etkisinin zayıflaması” varsayımının üniversite gençliği düzeyinde tek yönlü bir doğrulama sunmadığını; aksine çok katmanlı, seçmeci ve yer yer çelişkili bir görünüm ürettiğini göstermiştir. Gençler, modern yaşamın hız, üretkenlik ve

gündelik meşguliyet üzerinden ölümü geri plana iten dinamikleri içinde yaşarken, ölümle düşünsel ve duygusal düzeyde ilişki kurma ihtiyacını da güçlü bir biçimde sürdürmektedir. Bu nedenle ölüm, gençler için yalnızca bastırılan bir tema değil, aynı zamanda konuşulan, sorgulanan ve çeşitli anlam çerçeveleriyle yeniden kurulan bir sınır deneyimi olarak ifade edilmektedir.

Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri, gençlerin ölümle ilişkilerinin basit bir “dindarlık-sekülerlik” ikiliğine sığmamasıdır. Kimlik tanımlarında dindarlığın yüksek görünürlüğüne rağmen, açık uçlu ifadelerde inanç konusunun melez ve geçişli biçimde kurulduğu; bireylerin kendilerini arada kalmışlık, ikilem ve iç çatışma barındıran tanımlarla ifade ettiği görülmektedir. Bu durum, sekülerleşmenin inancı ortadan kaldırmasından ziyade onu bireyselleştiren, çoğullaştıran ve müzakereye açan bir dönüşüm olduğunu göstermektedir. Gençlerin ölüm tanımlarında hem “tanrıyla buluşma” ve “yeni bir başlangıç” gibi metafizik anlatıların hem de “biyolojik son” ve “doğal süreç” gibi seküler açıklamaların bir arada yer alması, ölümün tekil bir anlam rejimiyle kavranmadığını; aksine aynı bilinç düzeyinde birden fazla açıklama biçiminin birlikte işlediğini ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde, ölüm sonrası bedene ilişkin tercihlerde geleneksel defin talebinin baskın olması, ölüm ritüellerinin kültürel ve dini sürekliliğini göstermektedir. Bununla birlikte beden bağıışı, kremasyon ya da defin biçiminin önemsizliği gibi seçeneklerin az da olsa görünür hâle gelmesi, seküler seçeneklerin artık kültürel repertuara dâhil olduğunu ve ölüm karşısında yeni anlam ve etik pozisyonların dolaşıma girdiğini düşündürmektedir. Cenaze, taziye ve ritüel pratiklerine ilişkin bulgular ise modern bireyin kurumsal hizmet beklentisi ile sembolik/dini dayanma biçimlerini birlikte taşıdığını göstermektedir: Gençler bir yandan belediyeden teknik hizmet ve düzen beklerken, diğer yandan dua, mevlüt ve hayır gibi pratiklerle ölümü toplumsal dayanışma ve manevi bağlar üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu birlikte varoluş, sekülerleşmenin “kopuş” değil, daha çok gözenekli bir geçiş ve anlamsal çoğulluk süreci olarak işlediğine işaret etmektedir.

Mezarlık ve mezar pratiklerine ilişkin sonuçlar da bu tabloyu desteklemektedir. Mezarlıklar, gençler için yalnızca defin mekânı değil, ölümü görünür kılan, kültürel aidiyeti taşıyan ve bellekle kurulan bağı sürdüren bir

temas alanı olarak önemini korumaktadır. Mezarın yerinin önemli görülmesi, mezar bakımının üstlenilmesi ve mezar yerinin unutulmadığına dair güçlü eğilim, ölümle ilişkinin yalnızca inanç düzeyinde değil, mekân, nesne ve gündelik ritüeller üzerinden de yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu bulgular, dijitalleşmenin ve bireyselleşmenin ölümle bağları bütünüyle koparmadığını; tersine, fiziksel ve maddi hafıza pratiklerinin hâlâ güçlü bir işlev taşıdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma üniversite gençliğinin ölümle ilişkisinde iki eğilimin aynı anda işlediğini göstermektedir. Bir yanda modern seküler yaşamın hız ve meşguliyet üzerinden ölümü geri plana iten bastırıcı yönü, diğer yanda ise ölümün konuşulması, düşünülmesi, ritüelleştirilmesi ve çeşitli anlam rejimleri içinde yeniden kurulmasıyla görünür hâle gelen post-seküler yüzleşme. Bu ikili yapı, gençlerin ölümü yalnızca rasyonel-seküler çerçevelerle değil, aynı zamanda anlam, değer, bellek ve aidiyet üzerinden de ele aldığını göstermekte; sekülerleşmenin üniversite gençliği bağlamında inançsızlaşmadan çok “seçicilik, çoğulluk ve melezleşme” ürettiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada kullanılan “Ölümün Sosyal ve Kültürel Ölçeği” üniversite gençliği üzerinde öncelikle uygulanabilirliğini, anlaşılabilirliğini ve saha koşullarında nasıl işlediğini görmek amacıyla değerlendirilmiştir. Bu nedenle mevcut bulgular, ölçeğin geliştirilme sürecine katkı sunan bir ön çerçeve olarak ele alınmalıdır. İzleyen aşamada, daha geniş ve farklı sosyokültürel bağlamları kapsayan bir örneklemle yeni bir araştırma planlanmakta; bu çalışmada ölçeğin yapı özelliklerinin ayrıntılı biçimde incelenerek geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi hedeflenmektedir. Böylece ölçeğin, üniversite gençliği başta olmak üzere, farklı gruplarda kullanılabilecek daha sağlam bir ölçme aracı hâline getirilmesi amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ariés, P. (1991). Batılının Ölüm Karşısında Tavırları (M. A. Kılıçbay, Çev.; 1. Baskı). Gece Yayınları.
- Arslan, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 6(1), 113-129.

- Ayten, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı: Türk ve Ürdünlü Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(1), 85-108.
- Babbie, E. (2020). *The Practice of Social Research* (15. bs.). Cengage.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri* (N. Demirdöven, Çev.; 1. bs.). Ayrıntı Yayınları.
- Belak, R. M., & Goh, K. H. (2024). Death anxiety and religiosity in a multicultural sample: A pilot study examining curvilinearity, age and gender in Singapore. *Frontiers in Psychology*, (15). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1398620>
- Berger, P. (1970). *A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural*. Open Road Integrated Media.
- Berger, P. (1966). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Open Road Integrated Media.
- Creswell, J. W. (2017). *Research design: Qualitative, Quantitative and Mixed methods Approaches* (S. B. Demir, Ed.; 3. bs.). Eğiten Kitap.
- Çetin, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Algısının Gündelik Hayata Yansıması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Turkish Studies*, 12(13), 151-170. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11906>
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (4. bs.). Sage Publications.
- Dezutter, J., Luyckx, K., & Hutsebaut, D. (2009). Are you afraid to die?" Religion and Death Attitudes in an Adolescent Sample. *Journal of Psychology and Theology*, 37(3), 163-173. <https://doi.org/10.1177/009164710903700302>
- Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine* (V. Ataman, Çev.; Birinci basım). Ayrıntı Yayınları.
- Erbildim, E., & Keskindağ, B. (2024). Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Deneyimleri: Fenomenolojik Bir Çalışma. *Gençlik Araştırmalar Dergisi*, 12(32), 22-42.
- Ertit, V. (2020). *Sekülerleşme Teorisi* (2. bs.). Liberte Yayınları.

- Foucault, M. (2015). Biyopolitikanın Doğuşu Collige De France Dersleri (A. Tayla, Çev.; 1. bs.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gennep, A. V. (1960). The Rites of Passage (M. B. a Vizedom & G. L. Caffé, Çev.). The University of Chicago Press.
- Habermas, J. (2008). Between Naturalism and Religion: Philosophical Essays.
- Habermas, J. (2019). İletişimsel Eylem Kuramı. Alfa Yayıncılık.
- Hassan, S., Masghud, F., & Masoud, Z. M. (2016). Religious and Secular Attitudes towards Death: The Study of a Sample of University Students in Tehran. Cultural Studies & Communication, 11(50), 151-176.
- Illich, I. (2011). Sağlığın Gaspı (S. Sertabiboğlu, Çev.; 2. bs.). Ayrıntı Yayınları.
- Jones, C. (2004). Huzur İçinde Yatsın (M. Gürsel, Çev.). Dharma Yayınları.
- Karakaya, İ. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (A. Tanrıöver, Ed.; 4. bs.). Anı Yayıncılık.
- Kellehear, A. (2012). Ölümün Toplumsal Tarihi (T. Kılınç, Çev.). Phoenix Yayınları.
- Malinowski, B. (1990). Büyü, Bilim ve Din (S. Özkal, Çev.; Birinci basım). Kabalıcı Yayınları.
- Megill, A. (1998). Aşırılığın Peygamberleri Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida (T. Birkan, Çev.; 1. bs.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sağır, A. (2014). Ölüm Sosyolojisi. Phoenix Yayınevi.
- Sağır, A., & Canayaz, M. (2022). Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması: Sosyal Medyada Ölüme Yüklenen Anlamlar. Kesit Akademi Dergisi, 8(30), 319-349.
- Taylor, C. (2014). Seküler Çağ (D. Körpe, Çev.; Kasım 2014). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Weber, M. (1978). Economy and society: An outline of interpretive sociology (E. Fischhoff, H. Gert, A. M. Henderson, F. Kolegar, C. W. Mills, T. Parsons, M. Rheinstein, G. Roth, E. Shils, & C. Wittich, Çev.). Berkeley : University of California Press.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	Eşit
Destek ve Teşekkür Beyanı:	

Sorumlu Yazar: Adem SAĞIR

Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi: Dış-bağımsız

The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Declaration of Conflicting Interests: No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support: It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.

Author Contributions: Equal

Statement of Support and

Acknowledgment:

Corresponding Author: Adem SAĞIR

Double-Blind Peer Review: External-independent